

УДК 378.011.3-051:373.3

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Черненко Г.М.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розкрито проблему професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності в молодших школярів. Дано визначення понять «громадянське виховання» та «громадянська компетентність». Представлено аналіз навчальної програми «Я у світі» при вивченні якої здійснюється формування громадянської компетентності в учнів початкової школи. Виділено та охарактеризовано теоретичний та практичний етапи підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності. Проаналізовано основні компоненти (змістовий, процесуальний, оцінний). Доведено актуальність та необхідність дослідження даної проблеми з урахуванням її надзвичайної актуальності в сучасній початковій освіті.

Ключові слова: громадянське виховання, громадянська компетентність, компоненти, майбутній учитель початкових класів, молодші школярі, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Модернізація вищої освіти України зумовлює необхідність внесення кардинальних змін у зміст та організацію здійснення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, цим самим суттєво змінюючи вимоги до рівня їх професіоналізму, креативних, культурних та моральних якостей. Сучасна професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи потребує нових підходів у процесі яких буде здійснюватися формування компетентного спеціаліста, який здатен ефективно вирішувати завдання сучасної початкової школи. У цьому контексті важливого значення набуває проблема підготовки вчителя початкової школи до формування громадянської компетентності в молодших школярів. Адже саме кваліфікований вчитель початкової школи вирішує складне завдання закладання основ громадянського виховання, формуючи у школярів уявлення про себе як особистість, розуміння своєї не-

повторності, випробування учнями себе у ролях громадянина України, члена шкільної громади, активного учасника соціальних, культурних та природоохоронних акцій; виховання гуманної, соціально активної особистості, здатної усвідомлювати чесноти, норми, правила, які притаманні громадянину демократичного суспільства.

Одним із найактуальніших завдань сучасної початкової освіти в Україні є створення належних умов для формування молодшого школяра як особистості, громадянина, для якого демократичне громадянське суспільство є осередком розкриття творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів. Реалізація цього завдання буде здійснюватися у процесі формування громадянської компетентності в молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової та педагогічно-методичної літератури свідчить, що проблемі професійної підго-

товки майбутніх учителів початкової школи приділяється значна увага.

Теоретичні та методичні аспекти професійної підготовки вчителів висвітлені в працях Ю. Бабанського, С. Гончаренка, І. Зязюна, С. Мартиненко, О. Мороза, О. Пехоти, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Сухомлинського, Л. Хоружи, В. Бондаря, Н. Бібік, Л. Коваль. Питанням організації навчального процесу в початковій школі присвячені дослідження В. Бондаря, М. Вашуленка, Н. Бібік, Ю. Гільбуха, О. Савченко, І. Шапошнікової та ін., де розкривається процес формування основ наукового світо розуміння молодших школярів.

Сучасними українськими педагогами О. По-метун та І. Тараненко проаналізовано концепції і тенденції громадянського виховання. Ними схвалено загальноєвропейське бачення громадянськості та виділено шляхи її формування. Педагогічні основи громадянського виховання в сучасних умовах розроблені в дослідженнях І. Беха, Н. Бібік, М. Боришевського, В. Кременя та ін.

Проблему громадянської компетентності школярів розкрито у методичному посібнику В. Доміної «Формування громадянської компетентності молодших школярів у контексті національно-патріотичного виховання», де представлено теоретичні засади формування громадянської компетентності та запропоновано розробки уроків і позакласних заходів [1]. Ще одна наукова праця «Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів» укладачем якої є Н. Степанова, присвячена формуванню громадянської компетентності учнів засобами різних предметів, позакласної та позаурочної роботи з громадянського виховання [6]. Однак у цих наукових доробках не піднімається проблема професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності в молодших школярів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні зміст початкової освіти перебуває в процесі реформування та оновлення. Проблема формування громадянської компетентності в молодших школярів та професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до здійснення такої діяльності не достатньо досліджена. Відсутні дослідження, де було б розкрито проблему професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проведення уроків «Я у світі». Переконаємося, що дана проблема є надзвичайно актуальною й потребує нових досліджень.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування актуальності проблеми громадянського виховання в сучасній початковій школі та процес професійної підготовки майбутніх учителів до формування громадянської компетентності в молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено в «Енциклопедії освіти» громадянське виховання – це педагогічний процес становлення свідомого, відповідального і компетентного громадянина-патріота, спрямований на саморозвиток і розбудову демократичного громадянського суспільства [2, с. 149].

Результатом громадянського виховання є громадянська компетентність. Під поняттям «громадянська компетентність» розуміють інтегративну якість особистості, що дозволяє їй усвідомлено, відповідально і ефективно користуватися громадянськими правами і свободами, виконувати обов'язки громадянина, займати активну громадянську позицію, поділяти цінності демократичного суспільства, бути патріотом своєї батьківщини, шанобливо ставитися до народів і культур інших країн [6, с. 11].

Згідно з Конституцією громадянської освіти складовими громадянської компетентності є:

- *громадянські знання* (формування уявлень про форми і способи життя і реалізації потреб та інтересів особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному просторі держави);

- *громадянські вміння та досвід* (участь в соціально-політичному житті суспільства і практичне застосування знань);

- *громадянські чесноти* (норми, установки, цінності й якості, притаманні громадянину демократичного суспільства) [3, с. 5].

На нашу думку, формування громадянської компетентності в молодших школярів найефективніше буде здійснюватися на уроках «Я у світі». Відповідно до рекомендації Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» і Державного стандарту початкової загальної освіти реалізація завдань предмету «Я у світі» сприяє формуванню у молодших школярів ряду ключових компетентностей, серед яких виділяють і громадянську [5].

За нормативними документами початкової освіти громадянська компетентність передбачає усвідомлення учнями своїх прав і обов'язків, використання моделей поведінки, які відповідають нормам моралі і права, здатність критично мислити, приймати рішення, виявляти громадянську позицію у ставленні до природи, людей, самого себе [5].

Аналіз навчальної програми з курсу «Я у світі» переконує в тому, що громадянська компетентність буде формуватися у молодших школярів при вивченні таких розділів: «Я – людина», «Я та інші», «Я – українець», «Я – європеєць».

При вивченні розділу «Я – людина» молодший школяр усвідомлює себе частиною природи і суспільства, переконується у неповторності та індивідуальності кожної людини; розвиваються наполегливість та старанність.

Вивчаючи змістову лінію «Я та інші» відбувається знайомство з правами та обов'язками в сім'ї, шанобливе ставлення до старших членів сім'ї, розвивається ввічливість, доброта, чесність, справедливість, подільчивість.

Знайомство з поняттями «суспільство», «громадянин», «Україна – незалежна держава», «державні символи» буде здійснюватися при вивченні розділу «Я – українець». Молодший школяр вчиться встановлювати взаємозв'язки між вчинком і наслідком, розуміє поняття відповідальності.

Змістова лінія «Я – європеєць» знайомить школярів з поняттями «Україна – європейська держава», «Європейський Союз», «європейська спільнота», найближчими країнами-сусідами цим самим збагачуючи знання про світ.

Процес підготовки майбутніх учителів до формування громадянської компетентності в молодших школярів здійснюється через вивчення навчальної дисципліни «Методика навчання освітньої галузі «Суспільствознавство».

Мета даного курсу передбачає теоретичну і практичну підготовку майбутніх учителів початкової школи щодо методики формування громадянської та соціальної компетентностей у молодших школярів шляхом засвоєння ними системи інтегрованих знань про людину і суспільство, виховання вільної, демократичної та освіченої людини, здатної до моральних дій та культури поведінки; формування фахових умінь у майбутніх учителів початкової школи до проведення уроків «Я у світі».

Досягнення поставленої мети навчальної дисципліни «Методика навчання освітньої галузі «Суспільствознавство» передбачає вирішення таких основних завдань:

- формування у студентів знань про об'єкт, предмет та завдання методики навчання;
- ознайомлення з структурою процесу навчання, змістом структурних компонентів, зв'язків і відношень між ними;
- вироблення умінь аналізу основних змістовних ліній курсу «Я у світі», змісту навчальних підручників та розробки календарного планування;
- вивчення методики формування ключових компетентностей (соціальної, громадянської, загальнокультурної, інформаційно-комунікативної) у молодших школярів на уроках «Я у світі»;
- ознайомлення з основними типами уроків «Я у світі», їх структурними компонентами; методами організації процесу вивчення суспільствознавства та засобами наочності.

На першому етапі студенти оволодівають теоретичними знаннями. На нашу думку, з метою підвищення результативності навчання у процесі формування теоретичних знань варто проводити проблемні лекційно-дискусійні заняття, цим самим залучати студентів до розв'язання певних педагогічних ситуацій через спілкування з викладачем та одногрупниками. Ефективними формами та методами на теоретичному етапі підготовки майбутніх учителів початкової школи є читання лекцій за опорними конспектами у вигляді текстів, таблиць, схем і ін. Це дає можливість майбутнім фахівцям здобути теоретичні знання з курсу «Методика навчання освітньої галузі «Суспільствознавство».

Практичний (практично-лабораторний) етап характеризується формуванням готовності майбутніх учителів початкових класів до організації та здійснення громадянського виховання у молодших школярів. Тематика практичних занять дозволяє студентам удосконалити, розширити, закріпити та навчитися творчо відтворювати здобуті теоретичні знання щодо методики викладання уроків «Я у світі».

Лабораторні заняття передбачають сформувати в студентів уміння аналізувати навчальну програму з курсу «Я у світі» для 3-4 класів, на основі цього скласти календарне планування уроків; аналізувати зміст підручників та вмело підбирати методи вивчення нового матеріалу; працювати з різноманітною методичною літературою з метою накопичення матеріалу; дово-

дити ефективність підібраних методів та засобів наочності; розробляти та пропонувати різні проблемні ситуації щодо норм поведінки у суспільстві; проектувати та розробляти конспекти уроків «Я у світі».

Ефективними основними формами та методами організації діяльності майбутніх учителів початкової школи під час практичної підготовки є: педагогічний тренінг (відпрацювання вмінь і навичок застосування елементів педагогічних технологій у роботі з учнями), ділова професійно орієнтована гра (проегування та викладання фрагментів уроків «Я у світі» на основі використання сучасних навчальних технологій), інтерактивні вправи «мозковий штурм», «ажурна пилка», «мікрофон», «коло ідей» і ін. (прийняття конкретних рішень з певної проблеми, які спонукають студентів розвивати свою уяву і творчість; вільне висловлювання власних думок), робота в групах, колективна творча робота (розв'язання проблемних ситуацій, що потребують колективного обговорення; розвиток умінь діалогічного спілкування, співробітництва, співтворчості).

Не менш важливим етапом підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення уроків «Я у світі» є педагогічна практика. Метою практики є здобуття студентами навичок самостійної практичної діяльності з напряду своєї майбутньої професії – учителя початкових класів; закріплення і вдосконалення базових професійно значущих умінь та формування навичок, що необхідні при виконанні функцій вчителя; розвиток умінь застосовувати у практичній діяльності знання з методик викладання (уроків «Я у світі»); усвідомлення професійної значущості цих знань.

Важливим етапом у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності є самостійна робота. Вона проводиться з метою стимулювання і зацікавленості студентів у результатах навчання та об'єктивної оцінки знань з методики навчання суспільствознавства; здійснюється самоконтроль та перевірка власних знань через виконання завдань у модульному середовищі. Студенти самостійно формують методичну папку, яка вміщує навчально-методичний матеріал до уроків «Я у світі» (легенди, загадки, прислів'я, приказки, розповіді, цікаві відомості з енциклопедій, цікава та невідома інформація; проблемні ситуації та завдання тощо).

При вивченні даного курсу, підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування громадянської компетентності буде здійснюватися через такі компоненти: змістовий, процесуальний, оцінний.

Змістовий компонент містить усе те, що становить поняття «зміст освіти», – систему наукових знань, навичок і вмінь, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток здібностей майбутніх учителів початкової школи, формування їх світогляду, набуття соціального досвіду, підготовку до суспільного життя і до професійної діяльності [7]. Зміст освіти повинен забезпечувати особистісний розвиток студента у навчально-пізнавальній діяльності (загальна та професійна підготовка студента); враховувати реальні можливості навчального процесу; забезпечувати єдність навчання, виховання, розвитку і са-

мовдосконалення; готувати майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності та формування активної життєвої позиції.

Змістовий компонент підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності у молодших школярів характеризується такими показниками: уявлення та знання про громадянську компетентність (усвідомлення прав і обов'язків, використання моделей поведінки, які відповідають нормам моралі і права, здатність критично мислити, приймати рішення, виявляти громадянську позицію у ставленні до природи, людей, самого себе); приклади відносин у процесі розв'язання проблемних ситуацій з молодшими школярами; узагальнення знань про застосування творчих здібностей у роботі з дітьми; усвідомлення суспільної значущості педагогічної діяльності; нове пізнання про шляхи саморозвитку, методологію; системність знань щодо процесу формування громадянської компетентності молодших школярів; знання понятійного апарату стосовно цінностей особистості: знання про самодисципліну, вольові дії; про необхідність активного життя особистості; принципів демократичного ставлення до людей.

Процесуальний компонент передбачає організацію практичної навчально-пізнавальної діяльності студентів з опанування змісту даного предмету. Цей компонент є одним із головних складових дидактичного процесу і його можна визначити як методичний. Основними його складовими є принципи, методи, форми, засоби навчання [7]. Процесуальний компонент підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності у молодших школярів характеризується показниками: уміння аналізувати й реалізовувати власний творчий потенціал та педагогічні здібності, відчувати задоволення від творчого результату діяльності молодших школярів; уміння турбуватися про старших членів сім'ї, надавати їм допомогу та нести відповідальність за них; усвідомлення необхідності постійного вдосконалення власних професійних знань, умінь, навичок, морально-етичної культури поведінки, ерудиції; а також уміння оцінювати в різних ситуаціях свої дії щодо формування громадянської компетентності у молодших школярів. Усвідомлення цілісності природи і суспільства; себе як частиною суспільства; знання про Україну як демократичну державу, її незалежність та самостійність, державну символіку; дотримуватися норм поведінки в громадських місцях та аналізувати свою власну поведінку та поведінку інших. Окрім вищезазначеного вони проявляються у прогнозуванні зовнішньої реакції на власну поведінку щодо формування громадянської компетентності у молодших школярів.

Оцінний компонент спрямований на з'ясування ефективності функціонування всієї моделі навчального процесу та вивчення його результативності [7]. Контроль здійснюється за допомогою усних, письмових, лабораторних та інших практичних робіт, самостійної роботи, модульного середовища, тестового контролю шляхом складання іспиту з курсу «Методика навчання освітньої галузі «Суспільствознавство». Суттєву роль має відігравати самоконтроль студентів у формі самоперевірки глибини засвоєння навчального матеріалу, правильності та швидкості виконання завдань. Контроль і самоконтроль забезпечують зворотний зв'язок у навчальному процесі, що зумовлює необхідність внесення у процес відповідних змін і постійного його вдосконалення.

Оцінний компонент підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності у молодших школярів містить такі показники: уміння адекватно оцінювати власну активність у професійній діяльності та діяльності інших; реально оцінювати відносини з іншими людьми; уміння оцінювати знання дітей щодо прав та обов'язків громадян України, свою належність до українського суспільства; уміння адекватно оцінювати прояви патріотизму, гуманності, порядності, контролювати розвиток вихованості учнів, що характеризують позитивну чи негативну оцінку тих чи інших (професійних) якостей щодо формування громадянської компетентності; самооцінка процесу формування громадянської компетентності як у майбутніх учителів початкової школи, так і у молодших школярів. Важливість оцінки полягає в баченні й осмисленні своїх результатів.

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз літературних джерел та власний досвід роботи переконає в тому, що ефективність вирішення демократичного виховання молодого покоління можливе за умови поєднання різних напрямків реалізації громадянського виховання у практиці початкової школи. Дослідження переконає, що формування громадянської компетентності у молодших школярів, насамперед, буде здійснюватися при вивченні курсу «Я у світі» й це зумовлює удосконалити процес підготовки майбутнього вчителя початкової школи до професійної діяльності, зокрема щодо формування громадянської компетентності у молодших школярів на уроках «Я у світі». Доведено, що професійна підготовленість майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності здійснюється через змістовий, процесуальний та оцінний компоненти.

Дана проблема в сучасних умовах реформування початкової освіти є надзвичайно актуальною і потребує подальших пошуків шляхів її розв'язання.

Список літератури:

1. Доміна В.В. Формування громадянської компетентності молодших школярів у контексті національно-патріотичного виховання: [методичний посібник] / В.В. Доміна. – Хмельницький: ХГПА, 2014. – 132 с.
2. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта – Україна») // Історія в школах України. – 2006. – № 8. – С. 5.

4. Компетенсний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг.ред. О. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 23.
5. Навчальні програми для початкової школи. Я у світі: навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів для 3-4 класів // Міністерство освіти і науки України // Електронний ресурс / Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>
6. Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів / Укладач Н.М. Степанова. – Черкаси: Видавництво Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2014. – 44 с.
7. Ягупов В.В. Педагогіка: навчальний посібник / В.В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

Черненко Г.Н.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ГРАЖДАНСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье раскрыта проблема профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы к формированию гражданской компетентности у младших школьников. Дано определение понятий «гражданское воспитание» и «гражданская компетентность». Представлен анализ учебной программы «Я в мире» при изучении которой осуществляется формирование гражданской компетентности в учащихся начальной школы. Выделено и охарактеризовано теоретический и практический этапы подготовки будущих учителей начальной школы к формированию гражданской компетентности. Проанализированы основные компоненты (содержательный, процессуальный, оценочный). Доказана актуальность и необходимость исследования данной проблемы с учетом ее чрезвычайной актуальности в современном начальном образовании.

Ключевые слова: гражданское воспитание, гражданская компетентность, компоненты, будущий учитель начальных классов, младшие школьники, профессиональная подготовка.

Chernenko G.N.

Pereyaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO FORMATION OF CIVIL COMPETENCE OF YOUNGER STUDENTS

Summary

The article deals with the problem of primary school teachers' training to form civil competence of primary school students. The definitions of concepts "civic education" and "civil competence" have been given. The analysis of the training program "I am in the world", during which the formation of civil competence of primary school students is held, has been presented. The theoretical and practical stages of future primary school teachers' training to the formation of civil competence have been isolated and characterized. The basic components (contents, procedure, evaluation) have been analyzed. The urgency and necessity of the study of the problem, because of its extraordinary relevance in modern primary education, have been proved.

Keywords: civic education, civil competence, components, future primary school teachers, primary students, training.